

Ekologik muammolar va ularning yechimlari

Nasullayev Dilshod

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Univesiteti

Xalqaro jurnalistika fakulteti Xalqaro

munosabatlar ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annoatsiya: Ushbu maqolada global muammoga aylangan iqlim o'zgarishi muhokama qilinadi. Global isish, atmosfera tarkibi o'zgarishi quyosh faoliyati daryo va okeanlar balansi va boshqa turdagi ekologik muammolarga samarali yechim beriladi. Shuningdek, hozirda dunyo mamlakatlari bo'ylab asosiy ekologik muammolar haqida umumiy ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Antropogenik faoliyat, iqlim o'zgarishi. global isish xavflari, issiqxona gazlarining zarari, sanoat rivojining ekologiyaga ta'siri, ekologik ta'lim-tarbiya.

Iqlim o'zgarishi - bu Yerning mahalliy, mintaqaviy va global iqlimini belgilaydigan o'rtacha ob-havo sharoitlarining uzoq muddatli o'zgarishi. Ushbu o'zgarishlar atama bilan sinonim bo'lgan kuzatilgan ta'sirlarning keng doirasiga ega.

20-asrning o'rtalaridan boshlab Yer iqlimida kuzatilgan o'zgarishlar inson faoliyati, xususan, qazib olinadigan yoqilg'ining yonishi bilan bog'liq bo'lib, bu Yer atmosferasida issiqlikni ushlab turuvchi issiqxona gazlari darajasini oshiradi va Yer yuzasining o'rtacha haroratini oshiradi. Inson faoliyati bilan to'lib-toshgan tabiiy jarayonlar ham iqlim o'zgarishiga hissa qo'shishi mumkin, jumladan ichki o'zgaruvchanlik (masalan, El Nino, La

Niña va Tinch okeanining dekadal tebranishi kabi tsiklik okean naqshlari) va tashqi ta'sirlar (masalan, vulqon faolligi, o'zgarishlar Quyoshning energiya chiqishi, Yer orbitasidagi o'zgarishlar).

Olimlar o'tmish, hozirgi va kelajakdagi iqlim o'zgarishini kuzatish va o'rganish uchun kompyuter modellari bilan birga erdan, havodan va kosmosdan kuzatuvlardan foydalanadilar. Iqlim ma'lumotlari yozuvlari iqlim o'zgarishining asosiy ko'rsatkichlari, masalan, global quruqlik va okean haroratining oshishi; dengiz sathining ko'tarilishi; Yerning qutblarida va tog' muzliklarida muzning yo'qolishi; bo'ronlar, issiqlik to'lqinlari, o'rmon yong'inlari, qurg'oqchilik, suv toshqini va yog'ingarchilik kabi ekstremal ob-havoning chastotasi va zo'ravonligining o'zgarishi; bulutlar va o'simliklar qoplamini o'zgaradi.

"Iqlim o'zgarishi" va "global isish" ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi, lekin alohida ma'noga ega. Shunga o'xshab, "ob-havo" va "iqlim" atamalari ba'zan chalkashtirib yuboriladi, garchi ular turli xil fazoviy va vaqt o'lchovlariga ega bo'lgan voqealarga ishora qiladilar.

Global isish - bu inson faoliyati, birinchi navbatda, qazib olinadigan yoqilg'ining yonishi tufayli sanoatdan oldingi davrda (1850 va 1900 yillar oralig'ida) kuzatilgan Yer yuzasining uzoq muddatli isishi bo'lib, bu Yer atmosferasida issiqlikni ushlab turuvchi issiqxona gazlari darajasini oshiradi. Bu atama "iqlim o'zgarishi" atamasi bilan almashtirilmaydi.

Sanoatdan oldingi davrdan boshlab, inson faoliyati Yerning o'rtacha global haroratini taxminan 1 daraja Selsiyga (Farengeyt 1,8 daraja) oshirganligi taxmin qilinmoqda, bu raqam hozirda har o'n yilda 0,2 darajadan (0,36 daraja Farengeyt) oshib bormoqda. Hozirgi isish tendentsiyasi, shubhasiz, 1950-yillardan beri inson faoliyati natijasidir va ming yillar

davomida misli ko'rilmagan tezlikda davom etmoqda. Bu muammoning sababi o'laroq quyidagilarni kiritsak bo'ladi: Issiqxona gazlari

Fotoalbom yoqilg'ilarni yoqish, o'rmonlarni kesish va chorvachilik iqlim va er haroratiga tobora ko'proq ta'sir qilmoqda.

Bu atmosferada tabiiy ravishda paydo bo'lganlarga juda ko'p miqdorda issiqxona gazlarini qo'shib, issiqxona effektini va global isishni kuchaytiradi.

Global isish

2011-2020 yillar qayd etilgan eng issiq o'n yillik bo'ldi, 2019-yilda global o'rtacha harorat sanoatgacha bo'lgan darajadan $1,1^{\circ}\text{C}$ yuqoriga ko'tarildi. Hozirgi vaqtda inson tomonidan qo'zg'atilgan global isish har o'n yilda $0,2^{\circ}\text{C}$ ga ortib bormoqda.

Sanoatdan oldingi davrdagi harorat bilan solishtirganda 2°C ga ko'tarilishi tabiiy muhitga, inson salomatligi va farovonligiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq, shu jumladan global muhitda xavfli va ehtimol halokatli o'zgarishlar sodir bo'lish xavfi ancha yuqori.

Shu sababli, xalqaro hamjamiyat isinishni 2°C dan ancha past darajada ushlab turish zarurligini tan oldi va uni $1,5^{\circ}\text{C}$ gacha cheklash bo'yicha sa'y-harakatlarni davom ettirdi.

Issiqxona gazlari

Iqlim o'zgarishining asosiy omili issiqxona effektidir. Yer atmosferasidagi ba'zi gazlar biroz issiqxonadagi oynaga o'xshab, quyosh issiqligini ushlab turadi va uning koinotga qaytib chiqishini to'xtatadi va global isishni keltirib chiqaradi.

Ushbu issiqxona gazlarining aksariyati tabiiy ravishda paydo bo'ladi, ammo inson faoliyati ularning ba'zilarining atmosferadagi konsentratsiyasini oshiradi, xususan:

karbonat angidrid (CO_2)

metan

azot oksidi

ftorli gazlar

Inson faoliyati natijasida hosil bo'lgan CO₂ global isishning eng katta hissasidir. 2020 yilga kelib, uning atmosferadagi konsentratsiyasi sanoatdan oldingi darajadan (1750 yilgacha) 48% ga ko'tarildi.

Boshqa issiqxona gazlari inson faoliyati natijasida kamroq miqdorda chiqariladi. Metan CO₂ ga qaraganda kuchliroq issiqxona gazidir, ammo atmosfera muddati qisqaroq. CO₂ kabi azot oksidi uzoq muddatli issiqxona gazi bo'lib, atmosferada o'nlab yillar davomida to'planadi. Issiqxona gazlari bilan bog'liq bo'lmagan ifloslantiruvchi moddalar, shu jumladan kuyik kabi aerozollar har xil isinish va sovutish ta'siriga ega va havo sifati yomonligi kabi boshqa muammolar bilan ham bog'liq.

Quyosh radiatsiyasining o'zgarishi yoki vulqon faolligi kabi tabiiy sabablar 1890 va 2010 yillar oralig'ida umumiy isishga ortiqcha yoki minus 0,1 ° C dan kamroq hissa qo'shgani taxmin qilinmoqda

Iqlim o'zgarishi sabablarini ko'proq qismlarga bo'lish mumkin, ammo asosiy sabablar quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. Atmosfera tarkibi: Atmosfera tarkibi o'zgarishi, yani gazlar va aerosollar o'zgarishi, iqlim o'zgarishiga olib keladi. Misol uchun, kichik partikullar atmosferada qolgan haroratni o'stirishi mumkin.
2. Okeanlar va daryolar: Okeanlar va buzullar iqlim o'zgarishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Okeanlar haroratni saqlab turadi va atmosferaga energiya uzatadi, shuningdek buzullar esa quyosh energiyasini qaytaradi.

3. Quyosh faoliyati: Quyosh faoliyati va uning sikllari iqlim o'zgarishiga ta'sir ko'rsatadi. Quyosh faoliyati o'zgarishlari atmosfera va yeryuzining haroratini o'zgartirishi mumkin.

4. Antropogenik faoliyat: Inson faoliyati, yani antropogenik faoliyat, iqlim o'zgarishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Kohi va gazlar emisiyasi, o'rmon kesish, shuningdek industrial faoliyat iqlim o'zgarishini tezlashtiradi.

Bu faoliyatlar va sabablar iqlim o'zgarishini o'zgartirishda katta rol o'ynaydi va dunyoning iqlimi ustida katta ta'sir ko'rsatadi.

Albatta bu muammolarni hal qilish uchun zarur chora tadbirlar ko'rilishi shart. Masalan ekologik ta'lim tarbiya. Ekologik ta'lim va tarbiyalash tizimi bolalar maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumiy ta'lim maktablarida, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jamoalarida davom ettiriladi. Barchamizga ma'lumki, ma'lumotlarda shuni ko'rsa bo'ladi, ya'ni inson aqli uning umumiy rivojlanishning dastlabki 3-4 yilida 50 foizni, 4-8 yilida 30 foizini, 8-17 yilida esa 20 foizni tashkil qiladi. Shuni hisobga olib, ekologik tarbiyani asosan, bog'cha va maktablarda amalga oshirish zarur. Bog'cha bolalarida avval ekologik ta'lim tushunchalari shakllantiriladi. Bolalarda tabiatga nisbatan muhabbat va g'amxo'rlik tuyg'ulari oila va maktabda tarbiyalanadi. Bolalarni tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashni yoshlikdan boshlash zarurligini mashhur progressiv pedagoglar o'z asarlarida ta'kidlab o'tishgan. XVII asrda yashagan mashhur pedagog Ya.A.Komenskiy o'zining "Sezilarli narsalarni rasmlarda ifoda etish" nomli kitobida alohida ko'rsatib o'tgan. Bu kitob bolalar tushunadigan ensiklopediyadan iborat bo'lib, bolalarga tabiatni sevishga, uning hayoti va tuzilishi bilan tanishishlariga yordam beradigan shaklda yozilgan. Tabiat muhofazasi ishlarida insonparvarlik–gumanizm maksadlari, ya'ni kishilarga yaxshilik, g'amxo'rlik qilish muhim o'rin tutadi. Hamma mashhur pedagoglar o'quvchilarni yoshligidan boshlab insonparvarlik, tabiatparvarlik ruhida tarbiyalashnita'kidlabkelganlar. Psixologlar fikricha, bilimga bo'lgan qiziquvchanlik tevarak-atrofni o'rgatishga yetaklovchi kuch bo'lib, bolalarning olgan bilimlarin ifaollashtiradi, amalda qo'llash malakalarini

shakllantiradi. “Ekologik madaniyat” degan tushuncha zamirida ayni shu xolatlarni anglab, fikrlab munosabat ko‘rsatish, tabiat va jamiyat qonunlariga most arzda hayot kechirish talablari mujassamdir. Ekologik madaniyat ham umum insoniy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, uning muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi. Shu bois har birinsonda o‘zi yashab turgan uy, ko‘cha, mahalla, qishloq va shaharni ifloslanishdan asrash, uni obodonlashtirish, ko‘kalamzorlashtirish, tabiiy maskanlarni asl holida saqlash va ulardan unumli foydalanish, yurtimiz tabiatini muhofaza qilish singari fazilatlarni shakllantirishda ekologik madaniyat hisoblanadi.